

Тема: Суб'єкти ринкової економіки.

1. Суть, умови та види підприємницької діяльності. Організаційно-правові форми підприємництва.
2. Підприємство: суть, ознаки та види.
3. Капітал підприємства і його кругообіг.
4. Витрати виробництва та їх структура.
5. Прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства.

Література: 1) Економічна теорія /за ред. Базилевича В. - К.: Знання-Прес, 2018, с. 267 – 315; 2) Уразов А.У та ін. Основи економічної теорії – К: МАУП, 2015, с. 116 – 135.

1. Суть, умови та види підприємницької діяльності.

В умовах ринкової економіки будь-яка економічна діяльність в кінцевому рахунку скерована на отримання максимального прибутку. Водночас висока прибутковість досягається не сама по собі, а є результатом певної активної діяльності суб'єктів ринку. Така діяльність отримала назву **підприємництва**. У найзагальніших рисах підприємництво можна визначити як організаційно-господарське новаторство на основі використання нових можливостей.

Більш конкретно зміст підприємництва розкриває Закон України “Про підприємництво”. “Підприємництво – це безпосередня систематична, на **власний ризик** діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством”.

Підприємництво в усьому світі асоціюється з такими поняттями як “*ініціатива*”, “*новаторство*”, “*сміливість*”.

Можна виділити **основні риси філософії підприємництва**:

- прагнення рухатися вперед;
- організаційне новаторство (пошук нового, ринків, технологій, послуг, ресурсів);
- підпорядкування власних інтересів інтересам покупця;
- створення іміджу підприємства (культурного середовища);
- творча активність, прагматизм, етичність.

Чинне законодавство України певною мірою обмежує можливість займатися підприємницькою діяльністю деяким категоріям громадян:

- *військовослужбовцям;*
- *службовим особам органів прокуратури, державної безпеки, МВС, суду, державного арбітражу, державного нотаріату;*
- *представникам органів державної влади та управління;*
- *громадянам, що мають судимість за економічні злочини тощо.*

Ефективна підприємницька діяльність можлива лише за певних соціально-економічних умов при певному політичному устрої, який заохочує підприємництво.

Умови, що найбільше сприяють розвитку підприємництва:

- стабільність державної економічної й соціальної політики, спрямованої на підтримку підприємництва;
- позитивна суспільна думка по відношенню до підприємців і підприємництва;
- пільговий податковий режим, який забезпечує дійовий стимул для підприємництва;

- наявність розвиненої інфраструктури підтримки підприємництва (наявність інноваційних центрів; спеціалізованих фірм, що надають фінансову допомогу початковим підприємцям), консультаційних центрів з питань управління, маркетингу, реклами; курсів і шкіл підготовки підприємців;

- існування ефективної системи захисту інтелектуальної власності, дія якої розповсюджується не лише на винаходи, але й на всю продукцію, новаторські ідеї, методи ділової активності;

- дебіюрократизація процедур регулювання господарської діяльності з боку державних органів;

- підприємницька етика.

Види підприємництва:

- 1) **виробниче підприємництво** – найважливіший вид бізнесу. Основним “полем” дій слугують виробничі підприємства і установи;
- 2) **комерційне підприємництво** розповсюджується на виробництво і споживання товарів і послуг. Основним “полем” дій слугують торгівельні заклади, товарні біржі;
- 3) **фінансове підприємництво** розповсюджується на обіг, обмін вартостей, на коло операцій, що охоплюють все різноманіття продажу і обміну грошей, інших видів грошових засобів. *Агентами фінансового підприємництва є комерційні банки, фондові біржі, фірми, підприємці;*
- 4) **посередницьке підприємництво** є складовою частиною виробничого, комерційного, фінансового підприємництва. Посередник сам не виробляє продукцію, не торгує товарами, валютою, цінними паперами, не надає гроші в кредит, але сприяє здійсненню всіх цих операцій і укладанню відповідних угод.

Основні суб'єкти підприємницької діяльності:

- 1) підприємництво;
- 2) держава;
- 3) споживач;
- 4) найманий працівник;
- 5) діловий партнер.

В розвинених країнах світу існує **три форми організації підприємництва:**

- одноосібне господарство (підприємство);
- товариства (партнерство);
- корпорація (акціонерне товариство).

Одноосібне господарство – така форма організації, коли один власник приймає одноосібні рішення й несе особисту відповідальність за всі справи. Перевагою одноосібного господарства є повний контроль за веденням справ з боку господаря – власника, а недоліком – незначна, як правило величина капіталу, а також те, що власнику доводиться нести особисту відповідальність за збитки, втрати й борги.

Партнерство – форма організації підприємництва коли два, або більше підприємців приймають рішення спільно й несуть солідарну відповідальність за всі справи. Партнерство допомагає подолати перший недолік, властивий одноосібному господарству (незначна величина капіталу), але повна відповідальність для партнерів у випадку втрат, збитків залишається. Перевагою є те, що його легко створити, недоліком - фінансові ресурси не відразу забезпечують дохід.

Корпорація – форма організації підприємства на основі акціонерної власності, в якій підприємець, як правило, відокремлений від власності, а його фінансова відповідальність обмежена. Переваги корпорації полягають в тому, що вона може залучити значний капітал шляхом продажу акцій. Акціонери не несуть матеріальної відповідальності по зобов'язанням фірми, вони можуть втратити лише вартість своїх акцій у випадку банкрутства. Недоліки: непросто створити, умови для корупції в управлінні

2. Підприємство (фірма) – суть, ознаки та види.

Народне господарство країни – це складна економічна система, яка організаційно виступає як сукупність багатьох галузей. На сучасному етапі нараховується понад 400 таких галузей. Кожна галузь виступаючи частиною народного господарства, у свою чергу складається з сукупності окремих підприємств, які виробляють найрізноманітнішу продукцію та надають послуги населенню, суспільству і цілому. Традиційно, підприємство розуміють як завод, фабрика, фірма, кооператив, майстерня, їдальня та подібні об'єкти, де щось виробляється або надаються послуги.

У політекономічному розумінні підприємство – це первинна ланка суспільного поділу праці і водночас основна структурна ланка народногосподарського комплексу й основний суб'єкт ринкової економіки.

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений колективним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб завдяки систематичному здійсненню виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України.

В такій якості підприємство виступає тому, що:

- 1) саме на підприємстві проходить процес виробництва матеріальних благ;
- 2) підприємство має закінчений цикл відтворення й покриває свої видатки своїми доходами, тобто діє на основі комерційного розрахунку;
- 3) підприємство є самостійним господарюючим суб'єктом з правами юридичної особи (має самостійний баланс, рахунки в банку, свою печатку й товарний знак).

Ознаки підприємництва як економічної діяльності: самостійність, новаторство, ініціатива, творчість, ризиковість, економічна та соціальна відповідальність, діловитість.

Підприємства можна класифікувати за різними критеріями: 1) формами власності; 2) розмірами; 3) сферами діяльності; 4) залежно від способу утворення:

1) відповідно до **форм власності** розрізняють підприємства таких видів:

- індивідуальне, засноване на особистій власності, де використовується виключно особиста праця, самостійно здійснюється виробництво;
- сімейне – засноване на власності та праці членів однієї сім'ї;
- приватне – засноване на власності окремого громадянина з правом найму робочої сили;
- колективне – засноване на власності трудового колективу, підприємства, кооперативу, або ін. статутного товариства, громадської та релігійної організації;
- державне – засноване на загальнодержавній, республіканській власності; територіальних одиниць;
- комунальне (муніципальне) - засноване на власності адміністративно –
- спільне - засноване на об'єднанні підприємств різних форм власності;

- орендне – підприємства різних форм власності, що їх держава на певних умовах і на певний час передає в користування трудовим колективам.

2) за розмірами (залежно від кількості працівників та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік) підприємства розподіляють на:

- **малі** (формують основу середнього класу, стримують монополізм, характеризуються високою мобільністю, є провідним сектором економіки: у промисловості та будівництві – 200 осіб, в науці – 100, у галузях невиробничої сфери – 25, у роздрібній торгівлі - 15);
- **середні**;
- **великі** (кращі фінансові можливості, економія від масштабу виробництва, більші можливості використання кредиту, закупівля ресурсів оптом коштує дешевше).

3) Підприємства класифікують за **сферою, видом господарської діяльності**. Зумовлене це тим, що існує суспільний поділ праці відповідно до якого утворюються підприємства сільськогосподарські, промислові, будівельні, транспортні, торговельні, фінансові, наукові, сфери обслуговування.

Виходячи з цього підприємства різних галузей можна згрупувати за сферами діяльності:

- **виробничі**;
- **фінансові**;
- **посередницькі**;
- **страхові**.

4) залежно від способу утворення:

- **унітарне** (створюється одним засновником);
- **корпоративне** (утворюється двома або більше засновниками).

Термін «бізнес» ширше використовується за кордоном. Вітчизняна наука частіше вживає термін «підприємництво». **Бізнесмен** – людина, що має власну справу. Але в наукових виданнях все частіше підкреслюють, що бізнесмен може виконувати лише репродуктивні функції (тобто з року в рік виробляти одні і ті самі товари чи надавати послуги, а підприємці є новаторами, винахідниками).

Типи підприємців у сучасній економіці:

1. **Підприємець-власник** підприємства (капіталу) або співвласник.
2. **Підприємець-орендар**, який купує на певний час право користування землею, приміщенням тощо.
3. **Підприємець-менеджер**, що володіє часткою власності не до початку економічної діяльності, а згодом. Це стимулює його до ефективного управління не своїм капіталом.

3. Капітал підприємства і його кругообіг.

Капітал, як будь-яка економічна категорія має свій речовий зміст і суспільну форму. В їхній діалектичній єдності розкривається глибинна сутність цієї категорії.

В умовах капіталістичного способу виробництва, основним економічним законом якого є виробництво додаткової вартості, фактори виробництва, отже, й виробничі фонди, набувають форми капіталу.

Тому капітал – не просто засоби виробництва, гроші, блага тощо.

У широкому розумінні **капітал є складним, багаторівневим феноменом, який визначає самоорганізацію господарського життя, спрямовану на самозростання вартості**.

У вузькому розумінні **капітал – самозростаюча авансована вартість; певні вкладення або активи, які уможливають отримання доходу.**

Капітал підприємства – це матеріальні та грошові ресурси, потрібні для розвитку виробництва, створення продукції (послуг).

Найзагальніше уявлення про сутність капіталу як самозростаючої вартості дає формула його руху:

$$Г - Т - Г'$$

де Г – авансовий капітал (гроші); Т – товарний капітал (товар); Г' - авансовий капітал з приростом.

Функціонуючи за схемою Г – Т - Г', капітал безпосередньо повертається до своєї початкової форми, здійснюючи своєрідний рух по колу. Реальний кругообіг промислового капіталу проходить три логічно послідовні стадії:

I – закупівля необхідних факторів виробництва (засобів виробництва ЗВ та робочої сили РС); кожний вид капіталу (індивідуальний, акціонерний, монополістичний, державний та ін.) починає свій рух у сфері обігу в формі певної суми грошей, або грошового капіталу й авансується на купівлю засобів виробництва (ЗВ) робочої сили (РС). Внаслідок цього перша стадія кругообігу капіталу – стадія обігу виражається формулою:

$$\begin{array}{c} \text{ЗВ} \\ Г - Т < \\ \text{РС} \end{array}$$

II – виробництво визначеної товарної маси; на другій стадії кругообігу капіталу – стадії виробництва відбувається поєднання робочої сили із засобами виробництва. Друга стадія є найважливішою, капітал на цій стадії набуває форми **продуктивного капіталу**. Друга стадія кругообігу капіталу виражається формулою:

$$\begin{array}{c} \text{ЗВ} \\ Т < \dots В \dots Т \\ \text{РС} \end{array}$$

де В означає процес виробництва; Т- новостворений товар, в якому втілена додаткова вартість.

III – продаж виробленої товарної продукції. На третій стадії рух капіталу знову здійснюється у сфері обігу при реалізації виготовлених товарів. У процесі реалізації, втіленої у товарах додаткової вартості, товарна форма капіталу, якої він набуває на третій стадії перетворюється на грошову. Третя стадія кругообігу капіталу виражається формулою:

$$Т - Г$$

I стадія – грошовий капітал; II стадія – продуктивний капітал; III стадія – товарний капітал.

Отже, капітал здійснює круговий рух поступово набуваючи форм грошового, продуктивного і товарного капіталу.

Кругообіг промислового капіталу – безперервний рух капіталу за трьома стадіями із послідовною зміною форм і поверненням у свою початкову форму у збільшеному, як правило, обсязі.

Безперервний рух капіталу за логікою його кругообігу є оборотним капіталом.

Оборот (обіг) капіталу – це безперервно повторюваний кругообіг капіталу в результаті якого авансовані кошти повністю повертаються до своєї початкової форми.

Однією з характеристик обороту капіталу є швидкість його руху.

Перший вимір швидкості обороту капіталу – відрізок часу, протягом якого до підприємця у вигляді виручки повертається вся грошова сума авансованого капіталу, що зросла на величину прибутку. Цей відрізок часу становить **один оборот**.

Другий вимір швидкості обороту капіталу – кількість обертів авансованого капіталу за рік.

Окремі частини промислового капіталу обертаються з різною швидкістю.

Засоби праці (будови, споруди, верстати, машини, обладнання) функціонують від кількох років до кількох десятків років. Вони становлять матеріально-технічну базу. Це основний капітал.

Основний капітал - це та частина промислового капіталу, яка тривалий час зберігає свою споживну вартість, а вартість його переноситься частинами на продукцію, яка виробляється.

Предмети праці – сировина, матеріали, комплектуючі – повністю споживаються протягом одного циклу. Їхня вартість швидко обертається. Далі вона вивільняється у грошовій формі внаслідок реалізації продукції і знову спрямовується на закупівлю. Швидко обертаються також **кошти у товарній і грошовій формах**. Це оборотний капітал.

Оборотний капітал – це частина промислового капіталу, яка впродовж одного періоду виробництва втрачає свою стару споживну вартість, а її вартість повністю переноситься на вартість товару, що виробляється.

Розрізняють фізичне та моральне зношування основного капіталу.

Фізичне (або матеріальне) зношування – це поступова втрата основним капіталом своєї споживної вартості.

Головний чинник фізичного зношування капіталу є тривалість та інтенсивність його використання. Основний капітал в Україні зношений приблизно на 70%.

Моральний знос – це процес знецінення і “старіння” машин, обладнання та інших елементів основного капіталу в результаті технічного прогресу.

Як уже зазначалось вартість основного капіталу переноситься на товар, що виготовляється, частинами, в міру його зношування. При реалізації товару, ця частина вартості у грошовій формі повертається підприємцю.

Цей процес поступового відшкодування у грошовій формі вартості основного капіталу, що відповідає його зносу, називається **амортизацією** (від лат. *amort* – безсмертя). А самі відрахування – амортизаційне відрахування.

4. Витрати виробництва та їх структура.

Витрати виробництва – це вартісна оцінка затрат економічних ресурсів, здійснених підприємцями задля виробництва продукції.

Витрати підприємства – це витрати у які обходяться створення продукту підприємству.

Структура вартості товару

Вартість спожитих засобів виробництва	Оплата праці	Прибуток
С о б і в а р т і с т ь		
В а р т і с т ь		

Для споживачів ці витрати складають внутрішню вартість товару і служать основою ціни пропозиції, яка повинна не тільки покрити, а і дати прибуток.

1. Витрати виробництва можна розглядати як зовнішні і внутрішні.

Зовнішні витрати – це плата за ресурси постачальникам, які не належать до власників цього підприємства. Це по суті грошові видатки підприємства на придбання машин, верстатів, устаткування, сировини, матеріалів, виплату заробітної плати працівникам тощо.

Зовнішні витрати іноді називають бухгалтерськими.

Внутрішні витрати – це витрати ресурсів, що належать самій фірмі. До них відносять використання наявного обладнання, капіталу, підприємницьких здібностей членів колективу.

2. Розрізняють також постійні і змінні витрати виробництва.

Постійні витрати – ті, на величину яких не впливають обсяги виробництва. До них відносяться: виплата оренди (за землю, приміщення та ін.) амортизаційні відрахування, витрати на утримання управлінського персоналу, освітлення, опалення, сплату відсотків за кредит тощо.

Змінні – ті, які прямо залежать від обсягів виробництва: витрати на сировину, матеріали, паливо, електроенергію та інші витрати чисто виробничого призначення.

Сума постійних і змінних витрат фірми при виробництві даної кількості продукції становить загальні (сукупні) витрати.

Західна господарська практика користується й таким показником як середні витрати. Це витрати на одиницю випуску продукції. Цей показник дає можливість порівняти фактичні витрати фірм на виробництво продукції з ціною, яка завжди вказується в розрахунку на одиницю продукції.

Зміна витрат залежно від кількості створеного продукту відображається категорією граничних витрат, тобто таких, які необхідні додатково для виробництва кожної нової одиниці продукції.

Витрати виробництва повинні бути відшкодовані за рахунок реалізації виготовлених товарів.

Собівартість – це сукупність витрат, виражена в грошовій формі, яка йде на виробництво і збут продукції.

5. Прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства.

Одним з важливих показників, що характеризує кінцеві результати діяльності підприємства, є прибуток.

Прибуток – це грошове вираження різниці між вартістю реалізованої продукції та витратами на її виробництво.

В умовах ринкової економіки прибуток є узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності підприємств, метою їхньої діяльності.

Види прибутку:

- прибуток обліковий (бухгалтерський);
- економічний.

Чистий обліковий (бухгалтерський) прибуток обчислюють як різницю між вартістю реалізованої продукції та витратами на її виробництво.

Економічний прибуток розраховують як різницю між обліковим і нормальним прибутком, який становить винагороду за підприємницьку діяльність і є складовою витрат виробництва.

Нормальний прибуток входить до складу так званих не фінансових витрат виробництва. Вирішальним критерієм визначення реальної прибутковості вважають величину економічного прибутку.

Отже, економічний прибуток виникає тоді, коли загальна виручка перевищує всі зовнішні та внутрішні витрати, включаючи в останні нормальний прибуток на капітал у вигляді відсотку. Більшу частину прибутку підприємство отримує від основної виробничої діяльності.

Деяка частина прибутку утворюється за рахунок виконання різноманітних непромислових робіт і послуг (будівельних, транспортних), реалізації продукції підсобного сільського господарства, надання платних послуг населенню.

Підприємство може мати прибуток від здавання в оренду приміщень. Загальна сума прибутку від усіх видів діяльності утворює балансовий прибуток. Його відображають у бухгалтерському балансі.

Виділяють також чистий (розрахунковий) прибуток. Це частина балансового прибутку підприємства, що залишається у його розпорядженні після сплати податків, рентних та інших платежів до бюджету.

Чистий прибуток є джерелом коштів для розвитку і розширення виробництва, задоволення соціальних потреб трудового колективу, матеріального заохочення працівників.

Розподіл прибутку:

- з прибутку вираховують податки до державного бюджету;
- частина прибутку вилучається на орендну плату (за користування землею, будівлями);
- за рахунок прибутку сплачується відсоток за кредит банківським установам;
- із прибутку створюються благодійні та ін. фонди.

Кошти, що залишаються після перелічених відрахувань, утворюють чистий прибуток. З нього здійснюється нагромадження (тобто розширення виробництва), збільшення фондів невиробничого призначення і т. п. Якість роботи підприємства не можна оцінювати за масою прибутку.

Рентабельність показує прибутковість, доходність підприємства.

Є два варіанти визначення рентабельності: якщо прибуток відносять до собівартості продукції, визначають рентабельність продукції.

П

Її формула така: $P = \frac{\text{П}}{\text{Соб.}} \times 100 \%$

Ця формула дає можливість визначити, яка продукція більш прибуткова, тобто вигідніша для виробництва.